

לפרשת וילך ושבת שובה: עם העבריינים

בשלש הפרשיות האחרונות של התורה נפרד משה רבנו מעם ישראל. יש בהן צוואה, שירה וברכה. צוואתו של משה מופיעה בפרשת וילך, בנאום שתחילתו במלים "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום", חלקה נאמרה לכלל ישראל וחלקה צווי ליהושע. השירה מופיעה בפרשת האזינו, והברכה – בפרשת וזאת הברכה. המעמד של הצוואה בפרשתנו נעשה "לעיני כל ישראל". נאמרת בו גם מצוה לדורות, מצות "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך", שבה משחזרים את מעמד הר סיני, אחת לשבע שנים: "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' א-להיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם". התופעה המחודשת בפרשת וילך, בניגוד לברית שבפרשת נצבים היא, שלא נעשית כל הבחנה בין צדיקים לרשעים. בברית "נצבים" מבדילים בין מי ששומע לדבר ה' לבין מי שהוא "רש פורה ראש ולענה". מי שכאשר הוא שומע את דברי האלה הזאת הוא "התברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי, כי בשרירות לבי אלך". כאן, ב"וילך", אין שום הבחנה כזאת. הצוואה של משה ניתנת לכולם, מצות הקהל נועדה לכל העם. בד בבד עם הפניה לכלל עם ישראל לשמור את התורה ולהמשיך בדרכו של משה רבנו, ועם הדרישה לקיים את מעמד הקהל בקביעות, וללמד בו את התורה לכל העם, נאמרת גם הודעה, כמעט בלשון של הבטחה ונבואה, על החטאים העתידיים של העם: "ידעתי כי אחרי מותי כי השחת תשחיתון", "הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה..." גם הידיעה הזאת אודות החטאים העתידיים של העם אינה מחולקת למפלגות, לא הרשעים יחטאו, אלא העם בכללו נחשב לחוטא עתידי. ואין סתירה בין הדברים: העם כולו בא בברית, העם כולו מתיצב למעמד הקהל, העם כולו עתיד לחטוא, וגם לתקן ולשוב לעמוד לפני ה'.

מעמד הנראה בעיני דומה במידה מרובה למעמד הקהל, הוא המעמד של "כל נדרי" בפתיחת יום הכפורים. כאשר כל הקהל מכונס בבית הכנסת, במרכז עומדים החזן וחשובי הקהל, בבחינת מלך ישראל וספר תורה בידו. העם עומד "באימה ובריאה, ברתת ובזיע", כמו במעמד הר סיני, נכון לקבל מחדש את התורה ולבוא בברית עם הקדוש-ברוך-הוא.

כשם שבמעמד הר סיני השתתפו כולם, אנשים נשים וטף, ולא היה אדם מישראל שהורחק משם בשל אי-התאמה לגודל המעמד, כך גם במעמד הקהל. וכך גם במעמד כל נדרי. יתר על כן, ב"כל נדרי" פותחים ואומרים במפורש: "על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים". ה"היתר" להתפלל עם העבריינים הוא המשכם של מעמד הר סיני, מעמד הקהל וצוואת משה – אל כל ישראל כאיש אחד. בספר ה"אגודה" נימק את הקריאה לכל העבריינים בכניסת יום הכפורים, בכך ש"כל תענית שאין בה ממושע ישראל אינה תענית" (על פי הגמרא בכריתות ו' ב). כי צריכים שיהיו "הטובים והרעים באגודה אחת" (ערוך השלחן הלכות יום הכפורים תריט א).

כנגד דברי בעל ספר ה"אגודה", וחבריו חכמי אשכנז הקדמונים, ראוי לקרוא את תיאורו הנלבב של הרב ולדנברג בדרשת יום הכפורים, בירושלים בשנת התש"א: "ועם התקדש היום מתכנסים כולם אנשים ונשים אבות ובנים סבים ונכדים אל בתי הכנסיות להתקדש ולהיטהר, ובלב טהור מתייחדים כולם לתשובה ולתפלה ולאחדות, מחבקים את ספרי התורה ומקבלים את פניהם בפסוק של "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" שזוהי תמציתם של כל יעודי נביאינו הגדולים לאחרית הימים. ותמציתם של כל הגעגועים העזים של בחירי האנושיות מתקני עולם. ועל דעת המקום ועל דעת הקהל מתירין להתפלל עם העבריינים. כולם נכנסים תחת טלית ההזדככות עקב תוקף קדושת היום. ואין הבדל בו בין איש לאיש ובין אדם לאדם "כולם אהובים כולם ברורים כולם גבורים" מנוקים ומזוככים מכל אשמה ופשע ואהובים ורצוים למקום, הכל סלוח הכל מחול "ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה", אין חטאים ואין חוטאים אין פשעים ואין פושעים. הכל נסלח ונמחל". (שו"ת ציץ אליעזר חלק כב סימן לב)

יש שתי גישות שבהן ניגשים להתיר "להתפלל עם העבריינים". הגישה של חכמי אשכנז הקדמונים שיסדו את המנהג הזה, מבוססת, כפי שצוטט בדברי ה"אגודה" לעיל, על מאמר הגמרא בכריתות, שתענית שאין בה ממושע ישראל אינה תענית. כשם שהקטורת חייבת להכיל גם חלבנה, למרות שריחה רע, כך קיבוץ מעם ישראל שנועד לכפרה ותשובה חייב לכלול גם את ה"חלבנה" – העבריינים. בהמשך הסוגיה שם, סמך לכך אביי את הפסוק "ואגודתו על ארץ יסדה". לפי הגמרא והראשונים, הסיבה המחייבת להזמין גם את העבריינים ולהתפלל איתם היא הצורך באחדות וחיבותה כגורם הפועל כפרה וישועה לעם ישראל.

לא כן משתמע משיחתו של הרב ולדנברג. דבריו משקפים את העמדה החסידית, הגורסת שההבחנה בין צדיקים לבין רשעים עשויה להיות מוטעית מיסודה. בעוד שהמקורות האשכנזיים הקודמים משמרים את ההבחנה בין הצדיקים לבין ה"עבריינים" ורק מתירים להתפלל עמהם, הרי סיפורים חסידיים רבים נועדו לאשש את ההבחנה האחרת, שהעמדה השיפוטית הזאת היא עמדה מפוקפקת מיסודה: לפעמים אדם שנראה רשע גמור הוא בעצם צדיק נסתר, ובפנימיותו הוא טוב מאד, כוונותיו רצויות, והוא גם אוהו במצוה אחת או יותר ומדקדק בהן יותר מצדיקים גמורים. מובן, שגם ההיפך קיים. מכיון שאין אדם צדיק בארץ אשר לא יחטא, יכול להיות שמי שנראה כצדיק גדול ביותר, יש לו התמודדויות פנימיות, יצרים ומחשבות קשים אף מאלו של היהודי הפשוט והתמים. אותו אדם שמתראה כצדיק, עלול להיות במצב כזה, שאף הוא צריך שיתירו לו להתפלל עם שאר הקהל, כאחד העבריינים. מובן, שיש להזהר מפני טשטוש גמור בין טוב ורע. בשאר ימות השנה, קיימת הירארכיה וקיימת הבדלה, יש סדר חברתי ויש משפט, לפי מראה עיני האדם ולפי הבנת השופטים, מי הרשע ומי הצדיק, מי יענש ומי יקבל שכר. אולם ביום הכפורים, שהוא יום מחילה וסליחה לכל, ואנו מצפים בו מאת הקדוש-ברוך-הוא שיביט לברית ולא יפנה ליצר, גם אנחנו, עמו, מבקשי הרחמים, נדרשים להתקשר למידה זו של רחמים, ולהסתכל על הבריות מנקודת המבט הרחמימית, האוהבת, שאינה עוסקת בשיפוט והבחנות בין טובים לרעים. במובן החסידי הזה, "מתירים להתפלל עם העבריינים" משמעו – שכלל אין עבריינים בית הכנסת, ברגעים אלו של התקדש יום הכפורים.

מתוך נקודת ההשקפה הזאת, שורה רוח של פיוס וחסד ורחמים בחלל בית הכנסת, ומתפשט ממנו גם אל הרחובות, גם אל אלו שכלל לא הגיעו לבית הכנסת, וגם כלפיהם אנו מפנים את המבט טוב העין, המתבונן בפן המואר והחיובי של חייהם, ומכח זה ממשיכים על העולם כולו רוח כפרה וטהרה, חסד ורחמים, עם כניסת היום.